

ПЕРЕШКОДИ В ДОСТУПІ ДО ПРАВОСУДДЯ

Євгенія Олексіївна КОВАЛЕНКО,

*студентка Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Зараз у XXI, здавалося б, столітті теми, які тісно пов'язані з соціальною справедливістю та рівноправним доступом до правової допомоги та представництва набули у 2020-2021 роках більшої слави та розголосу, ніж будь-коли, внаслідок жорстокого впливу карантинних обмежень не тільки на правосуддя, але й соціальне становище громадян.

Важливість доступу до правосуддя неможливо перебільшити, адже цей догмат права є основоположним для встановлення та підтримки принципу законності, який дає змогу кожній людині мати право голосу та бути почутою і безперешкодно реалізовувати свої законні права та інтереси, незалежно від їхнього нормативного закріплення, чи то Конституцією України, статутами або нормами міжнародного права. Саме доступність правосуддя є гарантом рівності прав громадян незалежно від ситуації в країні чи соціального становища особи, але внаслідок вже зазначених обставин всі проблеми, які раніше були приховані та не набували широкого розголосу, стали провідними у сфері юриспруденції.

Бар'єр № 1: «Хочеш звернутися до суду – плати». Наприклад, Франція – це одна з небагатьох країн, де позивачі у цивільних справах звільнені від сплати судового збору. А у Фінляндії судовий збір сплачується лише після вирішення спору та залежить від стадії, на якій безпосередній розгляд справи закінчився та до того ж надається правова допомога, яка в результаті може звільнити особу від інших судових витрат, адже у цивільних справах позивач не має автоматичного права на отримання безоплатної правової допомоги, тому що дана послуга безпосередньо залежить від доходів, витрат, заощаджень та зобов'язань заявника. Щодо Польщі та Німеччини ставка судового збору у цих країнах диференціюється в залежності від предмета спору, від ціни позову, в якій інстанції буде розглядатися справа та від типу провадження.

Якщо говорити про судові витрати, яких може зазнати позивач в Україні, то відповідно до Закону України «Про судовий збір» у 2021 році за подання заяви немайнового характеру фізичній особі необхідно розраховувати на суму від 2270 грн. – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі [7, с. 684-685].

Здавалося б, однією з норм цього закону є начебто врегулювання питання про судовий збір в Україні, в якій вказується, що суд, враховуючи майновий стан сторони, своєю ухвалою може відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до винесення рішення у справі, зменшити розмір такого збору або взагалі звільнити від нього, але на практиці позивач повинен разом із позовом подати квитанцію про оплату судового збору, а враховуючи те, що середня заробітна плата українця становить 10 340 гривень, то доступність правосуддя є, вочевидь, декларативною.

Бар'єр № 2: Низька правова культура. Як говорить стара, але справедлива приказка: «Ти не знаєш того, чого не знаєш», і, на жаль, це стосується тих громадян, які намагаються взаємодіяти з правовою системою України наодинці. Більшість із населення не знає, які законні права має, якими послугами може користуватися у вільному доступі та як орієнтуватися в громіздкій системі правосуддя з доволі складними процесами та правилами їх регулювання. Яскравим прикладом такої ситуації є справи, що виникають із житлових відносин про стягнення плати за користування житлом. Так, у справі № 357/11042/19 від 04.02.2020 року суд відмовив у задоволенні клопотання представника відповідача про продовження процесуального строку для подання відзиву. В судовому засіданні представник відповідача зазначила, що поважність причин пропуску відповідачем вказаного строку є його юридична необізнаність, адже він не міг самостійно вчинити відповідні дії та внаслідок цього не мав змоги передбачити та знати про вчинення таких дій, так як не є фахівцем у галузі права.

Суд у свою чергу, базуючись на практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у контексті п.1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо доступності правосуддя, заслухавши думку учасників справи та оглянувши матеріали, дійшов до наступного висновку: «...При цьому, поважними причинами пропуску строку звернення до суду можуть бути визнані лише такі обставини, які є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи та пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення процесуальних дій, які повинні бути підтверджені належними доказами... Незнання про порушення через байдужість до своїх прав або небажання дізнатися не є поважною причиною пропуску строку звернення до суду» [5]. І таких ситуацій, варто відмітити, досить багато, це не зважаючи на те, що діє система БПД. При цьому цивільне процесуально законодавство не презюмує, що сторони (принаймні позивач) є обізнаними в праві. Їм приписується не професійна правосвідомість, а побутова [6, с. 85].

Бар'єр №3. Порушення вимоги рівноправності сторін як обов'язкової передумови змагальності. ЄСПЛ досить часто у своїй практиці посилається на принцип рівності в аспекті «справедливого балансу» перед законом і судом в тандемі із засадою змагальності, який у свою чергу є наслідком дотримання принципу верховенства права та якому присвячена Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Виходячи з цього, наприклад, Верховний Суд у постановках від 04.07.2018 року у справі №369/1923/15-ц та від 26.09.2018 року [1] у справі №346/2946/16-ц базуючись на висновках ЄСПЛ, зазначав, що одним з елементів верховенства права є дотримання прав людини, зокрема права будь-якої зі сторін на висловлення своєї позиції щодо самої суті справи та права на справедливий судовий розгляд у контексті ідеї здійснення судочинства на засадах рівності та змагальності сторін [2].

У п. 24 рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» (заява №7460/03) [3] та п. 23 рішення ЄСПЛ у справі «Гурепка проти України №2» (заява №38789/04) наголошується саме на принципі рівності сторін як одному із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, який передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість відстоювати свою позицію у справі в таких умовах, які не ставлять її в менш сприятли-

ве становище в порівнянні з опонентом, тобто у розумінні «справедливого балансу» кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представити себе в таких умовах, які не ставлять позивача у суттєво невігідне становище відносно відповідача [4].

Підсумовуючи вище сказане, як бачимо, доступність правосуддя здебільшого розглядається в аспекті основної ознаки демократичної та правової держави. А це означає, що право на доступність судочинства, так само як і на справедливий судовий розгляд позовних вимог, належить кожному громадянину незалежно від матеріального та соціального становища особи. Звідси випливає неможливість його обмеження органами законодавчої, виконавчої та судової влади, а отже, таке поняття як доступ до правосуддя не може бути привілеєм, а повинно беззаперечно синхронізуватися з одними із найголовніших принципів судочинства – змагальності та рівності сторін. У свій час видатний український та російський юрист, адвокат, прокурор, суддя, цивіліст О. Боровиковський писав, що бідним і неписьменним теж належить право на ті ж гарні форми судочинства, але найкраще право нічого не варте, якщо немає можливості ним скористатися.

Список використаних джерел:

1. Постанова КЦС ВС від 04.07.2018 року у справі №369/1923/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75241756> (дата звернення 02.12.2021).
2. Постанова КЦС ВС від 26.09.2018 року у справі №346/2946/16-ц. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_ktss_vp_vid_26_09_2018_roku_u_spravi_346_2946_16_ts (дата звернення 02.12.2021).
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Гурепка проти України №2» від 08.04. 2010 року (заява №38789/04) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_565 (дата звернення: 02.12.2021).
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» від 15.05.2008 (заява № 7460/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404 (дата звернення: 02.12.2021).
5. Рішення у справі від 04.02.2020 № 357/11042/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87310599> (дата звернення: 02.12.2021).
6. Садикова Я. М. Особливості взаємовпливу правосвідомості та вимог до правового статусу суб'єктів доказування в цивільному процесі. Часопис цивілістики. 2020. № 36. С. 82-87
7. Ціна правосуддя: access denied? Юрична газета. Судова практика та процес №30-31, с. 684-685. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/cina-pravosuddya-access-denied.html>.